

וגיהנם אין לה שיעור וי"א עדן אין לה שיעור. [כן הוא גירסת הדפוסים הישנים והעיין יעקב, והיינו שיש רק שתי דיעות, ובדפוסים חדשים הדפיסו וי"א גיהנם אין לה וכו' כאילו חולק על הקודם שעדן א' מס' בגיהנם ויש ג' דיעות, והוא טעות] וכונת הברייתא שלגיהנם אין שיעור במה שנאמר שהוא ס' פעמים יותר ממנו, ולי"א עדן אין לו שיעור היינו שעדן הוא הגדול מכולם ואין במה לשער בו, כמ"ש המהרש"א ע"ש. וא"כ לשיטתם נראה שהסדר הוא כמו שהעתיק הערבי נחל.

ואולי י"א אלו הם בעלי המדרש (שהש"ר פר' ו' פסוק ט') שכתבו ז"ל ארכו של עולם מהלך ת"ק שנה כו' והוא אחד מארבע מאות (שנה) לגיהנם, ומוצא הילוכה של גיהנם שני אלפים מאה שנה, [היינו ת"ק פעם ת' עולה ב' אלפים פעם מאה] מצינו של העולם כולו ככיסוי קדירה לגיהנם, ועולם [צ"ל ועולה - עץ יוסף] אחד משישים בעדן, ועדן אין לה שיעור עכ"ל. [ואולי ג"כ צריך לתקן ועולה א' מס' בגן וגן אחד מס' בעדן, ונשמט מפני הדומות].

ובגוף דברי הערבי נחל אמרתי להעתיק מ"ש בספר כבוד הבית על אגדות הש"ס מהגאון רבי שמעון וואלף מפנינשוב (האמבורג תס"ז) שב' הדעות אי גיהנם גדול או ג"ע פליגי בפלוגתא בפ' חלק אי יש לחסידי א"ה עה"ב, ובין מ"ד כולם יהי' להם חלק עה"ב, ע"כ לדידיהו ג"ע גדול כי לכ"א יש לו חלק בג"ע, וכמו בגיהנם ומדה טובה מרובה, אבל מ"ד גיהנם גדול ה"ט משום שסובר כסתם מתני' שם וככל מ"ד שמחמירין מאוד וסוברים שגם חסידי א"ה אין להם חלק לעה"ב, א"כ ג"ע אינו רק לישראל, וגיהנום הוא לע' אומות ע"כ הוא גדול, עכ"ל. עכ"ד.

★★

בגמ': תא שמע דאמר רבן יוחנן בן זכאי, מה תשובה השיבתו בת קול לאותו רשע [נבוכדנצר הרשע], בשעה שאמר 'אע"ה על במתי עב אדמה לעליון, יצתה בת קול ואמרה לו רשע בן רשע בן בנו של נמרוד הרשע שהמריד את כל העולם כולו עלי במלכותו.

בשו"ת אפרקסתא דעניא (ח"ד - עניינים שונים סי' שפד) הביא הערה נפלאה, וז"ל: "ואשר העירות על דברי הגהת רש"י מלכים א' יו"ד, י"ג בשם האריז"ל, דשלמה המלך ע"ה בא אל מלכת שבא ונולד ממנה נבוכדנצר כו', ושכן

מצאת בעשרה מאמרות מאכ"ח ח"ב סי' כ"ג וכ"ד. וצ"ע מש"ס פסחים צ"ד ע"א יצתה ב"ק וא"ל לנבוכדנצר רשע בן רשע". ואם הי' בנו של שלמה המלך ע"ה איך קראו בן רשע.

הנה כמ"ש בהגהת רש"י בשם האריז"ל, כ"כ בסדר הדורות (ב"א תתקל"ה וג"א שי"ט) בשם מאמר חז"ל. ולפי פשטא דגמ' ב"ב דט"ו, דיכל האומר מלכת שבא אשה היתה אינו אלא טועה, אלא מלכותא דשבא, הי' מקום לומר דמדרשות חלוקות יש כאן. והש"ס פסחים הנ"ל אזיל בשיטת הש"ס בבא בתרא הנ"ל. אמנם הרי המהרש"א ז"ל בכ"ב שם הכריח דלא אתי אלא לאפוקי דלא תימה דהיתה אשת מלך, והיא לא היתה מלכתא ע"ש".

והמשיך עוד הגאון הנ"ל וכתב: "ברם דבלאו הכי לק"מ, דהרי לעיניך היו דברי העשרה המאמרות הנ"ל, ושם בסי' כ"ד מבואר דלאו בנו ממש היה, שהרי כ' שם ז"ל: "שהרבה ממנו נתנה אמו סבתא למלך שלמה". ור"ל, דלאחר איזה דורות נולד נבוכדנצר. וכ"כ בס' יד יהודה שם בסי' כ"ג ע"ש. ודיקא נמי הכי בלשון הגהת רש"י הנ"ל שכ' ונולד ממנה נבוכדנצר" (לא כמו שהעתיקת והוליד ממנה), ולא כ' ונולד ממנו והבן".

וכתב עוד לענין המשך הגמרא: "בן בנו של נמרוד הרשע", ונתקשו בזה התוס' במס' חגיגה (יב, ב ד"ה בן): "בן בנו של נמרוד הרשע - לאו דוקא שהרי כוש ילד את נמרוד ולא מצינו אותו רשע מזרע כוש אלא על שם מעשיו שמלך גם הוא בשנער". ועל כך כותב: "ואגב אורחין יש להעיר, דלפמ"ש הסדר הדורות שם דנבוכדנצר הי' גלגול נמרוד, יש ליישב קושית התוס' חגיגה י"ג ע"א דהא דקאמר: "בן בנו של נמרוד" ע"ש, ובס' אהבת איתן. ולהנ"ל ניחא דשם רמוז סוד הגלגל. והוא ע"ד שפ"י האריז"ל, צדיק ורע לו, צדיק בן רשע. דר"ל דבגלגול הקודם הי' רשע, והכא קאמר רשע בן רשע בן בנו של נמרוד", ר"ל שבכל הגלגולים הי' עד נמרוד, הי' רשע.

דף צ"ד ע"ב

בגמ': ת"ר חכמי ישראל אומרים גלגל קבוע ומזלות חוזרין וכו' חכמי ישראל אומרים ביום חמה מהלכת למטה מן הרקיע ובליילה למעלה מן הרקיע וחכמי אוה"ע